

Smaastykker.

9.

Povl Anker og Jens Kofoed.

Annotationer.

Af M. K. Zahrtmann.

Min Fremstilling¹⁾ af, at Povl Anker bør mindes frem for Jens Kofoed som Lederen af Bornholmernes Opstand mod de svenske 1658, har i Smaastykker Nr. 6 (se ovenfor, S. 461—82)²⁾ mødt en Kritik, som, i Følge hele sin Natur, ikke bør staa som det sidste Ord. Historisk Tidsskrift bringer i denne Sag.

I Landsdommer Peder Olsens Fortegnelse over de 21 Førere („fornemste“) i Opstandsbevægelsen (aftrykt S. 462) staa vi overfor Bornholmernes Sendemands egenhændige Indberetning til den danske Regering. De tyve ere kun lige nævnte i Texten³⁾. Ene Povl Ankers Virksomhed fremhæves med følgende Ord:

Her Poffuell Ancker Sougnepræst til Rydskier och Hasle Sougner haffuer Værit baade i Raad och daad till all denne hans Konngl. Maytts tienneste med Toeg, Vagt. Reystning. och endnu flittig besøger Land Vagterne.

Mod dette Udsagn vender Kritiken sig (S. 464). Først gjøres ved en vilkaarlig Fremhævelse Tillægsbestemmelsen

¹⁾ Hist. Tidsskrift. 7. R. I. S. 142—61, jvnf. 6. R. V. S. 223—42.

²⁾ Arkivsekretær G. L. Grove: Var Poul Ancker Leder af den bornholmske Opstand i 1658, og kan man nægte Jens Kofoed Adkomsten til at kaldes Bornholms Befrier? *Red.*

³⁾ „NB.“ udfør Villum Klavsens Navn er en Tilføjeelse til den oprindelige Text.

(„Toeg“ o. s. v.) til Hovedsagen; som en Modprøve behøver man kun at lægge Mærke til det lille Ord „all“. Dernæst fortolkes Omtalen af Ankers Tilsyn med Landvagterne, hvilke Bornholmerne selvfølgelig først holdt efter Opstandens Gennemførelse, som betegnende hans Daad under hele Opstandsbevægelsen. Herigjennem naar Kritiken den Slutning: „Anckers Daad var just ikke stor“. Men hvorfor fremhævede da Peder Olsen den, just paa dette betydningsfulde Sted?

Jeg véd næppe nogen bedre, sammenfattende Skildring af en Leders Virksomhed end Olsens jævne Ord, som vise os Anker paa Færde med Raad og Daad i al denne kgl. Majestæts Tjeneste, aarvaagen og paapasselig i Øens Forsvar før og efter Opstandens Tilendebning og opmuntrende de lunkne til Rejsning. Og herfor berømmes Anker ene blandt alle Førerne. Men ogsaa uden Omskrivning af Peder Olsens Udsagn er allerede dets Plads her, paa det mest hædrende Sted tænkes kan, tilstrækkelig til at sige os, at Bornholmerne gjennem deres Talsmand gav Anker Ære i hele Opstanden frem for nogen af deres andre Førere.

Paa Peder Olsens Fortegnelse findes dernæst Jens Kofoed nævnt, men ganske uden Omtale af hans Færd i Opstanden. I den Anledning sparer Kritiken ikke Olsen for en Insinuation om, at han „har fundet det for vidtløftigt“ at skrive noget særligt om Kofoed, skønt han godt kunde, hvis han bare gad. Denne Beskyldning, fremsat fuldstændig uden Bevis, imod en Mand, „hvis Troskab og flitigheed“ berømmes af hans Samtid, fælder ikke ham.

Selv om man med Grunde skulde kunne mistænkeliggjøre Landsdommer Olsens Vederhæftighed, bliver dog hans Fortegnelses Vidnesbyrd urokket; thi bag det staar ikke ene han, men alle Bornholmernes elleve Udsendinge. En af disse, Mads Pedersen Kofoed, indgav, samme Dag som Fortegnelsen overrakte, en Ansøgning for sin Broder Jens om et kongeligt Fredebrev og henviste tydelig nok til hin Fortegnelse over de 21 „fornemste“ i følgende Ord: . . . „haffuer hand [J. K.] været en aff de fornemste. . . huilket ydermeere aff alle her huos næruerende borringholmske Mænd kand

testificeres, och som allerede for Eders konngl. May^{tt} aff dem testificeret er.“ Mads Kofoed havde her al mulig Opfordring til ikke at finde det for vittløftigt at fremsætte sin Viden, om han havde den, om Broderen som Bornholms Befrier; han tier herom og godkender Olsens Fortegnelse.

Naar Kritiken af denne udleder den Slutning, „at Ankers Daad just ikke var stor“, og samme Steds „faar fuld Bekræftelse“ paa Kofoeds ledende Virksomhed i Opstanden (S. 480), da svæver den unægtelig mellem Himmel og Jord blandt de Ting, som Filosofien ikke kender. De bornholmske Sendemænds Indberetning til den danske Regering giver kun Fodfæste for den Slutning, at Bornholmerne berømmede Povl Anker for hans Lod i hele Opstanden frem for Jens Kofoed og deres andre Førere.

Nutiden har her kun at følge Ankers egen Samtids hædrende Vidnesbyrd, mod hvilket intet afkræftende Bevis kan føres ud fra de andre foreliggende Kilder.

Et saadant Modbevis søger Kritiken (S. 466) i de kongelige Naadegaver, særlig i den Rækkefølge, i hvilken Gavebrevene af 1658 ere indkopierede i Skaanske Register (Rigsarkivet). Fuldstændiggjort tager denne sig saaledes ud:

1) Peder Jensen¹⁾ fik d. 28. Dec. Bestalling som kgl. Ridefoged og [Amts]skriver paa Bornholm.

2) Peder Olsen fik samme Dag Landsdommerbestalling med Gyllensgaard samt i et nyt Brev Afgiften af to andre Gaarde paa Livstid.

3) Jens Kofoed fik d. 29. Dec. sit Fredebrev, om hvilket han „for os vnderd. haffuer ladet andrage“;

4) Villum Klavsen Rabækkegaard paa Livstid, „for gjorde tienniste“;

5) Hans Lavridsen Spidlegaard for sin og Hustrus Livstid, „for gjorde tienniste“;

6) Hans Kristensen Bestalling som Tolder i Rønne og Tingskriver i to Herreder;

¹⁾ Underskrev d. 29. Dec. med de ti andre bornholmske Udsendinge Gavebrevet til Kongen.

7) Bornholms Indbyggere Tilsagn om kgl. Be-
naadinger og Privilegier — alt (3—7) under samme 29. Dec.

Paa en Kopist, hvis Skødesløshed oplyses af, at Villums Gavebrev har Navnene Clausen i Overskriften og Christensen i Texten, kan intet bygges. Og naar den lille Ikke-fører Jensen faar sin store Bestalling indkopieret først den første Dag, gjøres Koføed ikke til den store Leder deraf, at hans lille Fredebrev er indkopieret først den anden Dag, paa hvilken det vigtigste Kongebrev er indført til syvende og sidst.

For saa vidt de kendes, hidsættes her de senere Gavebreve til Enkeltmand:

8) Povl Anker fik den 11. Dec. 1659 Forleningsbrev paa Aakirkes Kanonikat, „for synderlig Aarsags Skyld“;

9) Jens Larsen Risom d. 25. Avg. 1660 Nebbegaard og Mølle (i Vejle Amt) for sin, Hustrus og et Barns Livstid, „for troe och Villige thienniste i forleden Krigstiid“;

10) Jens Koføed og

11) Niels Gumløs d. 15. Dec. 1660 hver sin Kaptajnsbestalling med en Kaptajnsgaard og 200 Rdlr. i aarlig Sold.

Endnu kan tilføjes, at Risom blev Assessor og Kommissarius, at Olsen ved sin Afgang som Landsdommer omkring 1670 fik Bjærgegaard til Eje og Arv, og at Koføed 1687 fik sin Kaptajnsgaard i afgiftsfri Besiddelse for sin og Hustrus Livstid.

Om Kongegavernes indbyrdes Størrelse véd Kritiken kun at sige, at Ankers Kanonikat var forholdsvis tarveligt. Jeg indrømmer, at det ikke skaffede ham Brugsretten, men derimod Brugsafgiften af Kannikegaard. Men da Regeringen gav ham det bl. a. for at lette ham for „stoer Werdslig bekymring“, har det efter dens Skøn dog haft en Del at betyde som Pengeindtægt. Og alt gjøres ikke i Penge: det var en meget hædrende Gave. Anker var, saa vidt følges kan, den første paa Bornholm bosatte Mand, hvem Kronen forlenede med dette Kanonikat ved Øens Kapitelskirke, til hvilken det gav ham Patronatsretten¹⁾.

¹⁾ Ravns Bornholms Kronike, Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398, under Aaker Sogn og Aakirkeby.

Jens Kofoeds Fredebrev¹⁾ har en Forhistoric. Det indeholder ingen Henvisning til Opstanden, men motiveres ene med, at Kofoed „for os vnderd. hafluer ladet andrage“. Herved afviger det fra de følgende Gavebrevs Henvisning til „giorde tienniste“. Ej heller er det, som disse, indnoteret paa Olsens samme Dag indgivne Fortegnelse. Føjes hertil, at Ansøgningen om Fredebrevet henholder sig til, at Kongen „tilform naadigst loffuit hafluer“ Jens Kofoed et saadant, bliver dets umiddelbare Sammenhæng med Opstanden mindre end tvivlsom.

Kong Frederik III's Fredebreve hang ikke højt. De bornholmske Officerer, hvis eneste Daad var at forraade Øen til Sverig 1645, gjorde 4—5 Aar efter deres Domfældelse en rig Høst af disse, som for dem ejede virkeligt Værd ved at hjemkalde dem fra Landflygtighed; to af disse Fredebreve tilfaldt Jens Kofoeds allernærmeste Slægt. For ham selv betød Fredebrevet af 1658 forholdsvis lidet. Han havde tinget sig Fred af Sagvolderen og opholdt sig uforstyrret paa Bornholm i fire Aar, vist nok med højst tre Fjerdingsaars Bortrejse (Marts—Dec. 1657)²⁾, hvilken næppe skyldtes Drabet.

Sin virkelige Belønning fik Kofoed, et Aar efter Anker, i den smukke Kaptajnsbestalling, som tillagde ham „aarligh udi freds Thide Tou Hundride Rixdaler. Mens udj Ufreds Thider schall hand Tracteris ligesom andre Geworbene Capitainer.“ Maglegaard havde han allerede i Fæste af Kronen og fik den nu afgiftsfri. „God“ bør Kritiken næppe kalde denne Gaard, som endnu i Nov. 1676 laa fordærvet og afbrændt hen efter en Ildsvaade, som havde ramt den før Kofoeds Tiltrædelse. Kofoed maatte nu klage sin Nød, som Anker muligvis i 1659.³⁾

Disse senere Gavebreve (8—11) ere sandsynligvis udvirkede gennem Ansøgninger, som Ankers, eller gennem

¹⁾ Ansøgningen, Frede- og Kaptajnsbrevet ere aftrykte i Jul. Bidstrups Stamtavle Koefoed A., Kbh. 1886, S. 181—82.

²⁾ At domme efter hans ældste Børns Fødselsdage.

³⁾ Guvernør Fincke, citeret S. 481; findes i Ny kgl. Saml., Kvart. Nr. 726 b, Tillæg S. 17.

Anbefalinger, som Risoms. Staar, som Kritiken søger at godtgjøre, Risoms Gavebrev i nøje Sammenhæng med Kofoeds og Gumløs's Bestallinger, skyldes disse, lige som hint, rimeligvis Bornholms daværende Guvernør Fuchs's anbefaling. Denne Mand er bekendt som en personlig Uven af Anker; og hans hele sindssyge Fremfærd gjør ham til et lidet paalideligt Vidne, hvis Udsagn Kritiken med Rette underkender (S. 479). Uvedkommende Forhold kunne her med Lethed have gjort sig gældende. Mærkes bør det, at Listen over Kongegaverne mangler Navnet paa den Mand, hvem Bornholmerne betroede Styret af deres Ø som Landshøvding efter Printzensköld, Navnet Klavs Kam.

Det vigtigste Udbytte for vor Undersøgelse vil være at søge i Gavebrevenes Motivering, og som paavist taler den ikke til Gunst for Jens Kofoed¹⁾. Men i det hele plejer Kongeskænk ikke at afgive en paalidelig Maalestok for Mænds Fortjenester; og disse Gavebreve løse os ikke Spørgsmaalet: Anker-Kofoed. Kun fordi Kritiken i dem finder et af sine Hovedargumenter, har jeg maattet ofre langt flere Ord paa dem, end de ere værd.

Spørgsmaalet om den kofoedske Relations Oprindelse²⁾ er helt uden Betydning i den foreliggende Undersøgelse, da Kritiken (S. 479) er smukt enig med mig og en Række Historikere om, at det er „noget misligt“ at bygge

¹⁾ Først i en Rentekammerordre fra Kristian Vs Tid finder Kritiken for Kofoeds Kaptajustraktement en lignende Motivering som den i Ankers Gavebrev, vist nok indkommen ved Revisionen efter Tronskiftet.

²⁾ Jeg beholder min Tvivl om Kofoeds Forfatterskab urokket. Den er direkte fremkaldt af J. A. Fridericias Udtalelse imod, at Kofoed, der „næppe var meget skrivekyndig“, har udarbejdet dette Aktstykke. Den støttes ved C. F. Brickas Paavisning af, at Kofoedfamiliens bevislig falske Adelsbrev dukker frem samtidig med Relationen; den støttes endvidere af, at Originalen er sporløst borte allerede midt i forr. Aarh., da Holberg maa arbejde med en „Copie“, og selv den flittige Forsker Urne maa gjøre den om hans sunde Tvivl vidnende Bemærkning, at han har forefundet „adskillige Copier (men ingen Original)“.

paa denne Kilde alene. Derimod er dens Indhold interessant, læst med den paabudne Kritik¹⁾.

I Relationen dukker Hr. Povl Anker frem paa de mærkeligste Steder. Lige før Drabet er Kofoed i hans Selskab, og strax efter Drabet iler han „til Ruts Kirke til Hr. Povel, hvor vi underrettede ham om alt hvis var passeret“. Her samlede Bornholmerne sig fra Hasle og Sognene under Anførsel af Borgerkaptajnen og Borgmesteren fra Hasle samt Hr. Povel, der nævnes i Spidsen for Almuen²⁾; thi den fangne svenske Lieutenant Nils Rud fores „strax til Hr. Povel til Almuen“ [U.]. Den næste Dag indtoges Hammershus o. s. v. Endnu d. 27. Dec., efter Overrumplingen af den svenske Galiot „Spes“, førtes de to først i Land komne Fanger, Kaptajn Nils Holm og Ritmester Gustaf Hort (Horn?) „strax om Natten til Hr. Povel og derfra til Hasle“.

Disse Udtalelser tillade næppe anden Forklaring end den, at Relationens Forfatter har vidst noget om, at Povl Anker var Opstandens Leder.

At Relationen forherliger Kofoed over al Maade, ses tydelig flere Steder, bl. a. deraf, at den fortier Klavs Kams Indsættelse til Landshövding efter Printzensköld den Dag, da „Militiens Direction, saavel paa Slottet, som over det hele Land, blev af samtlige Landets Stænder mig [J. K.] overdragen“. Trods denne Tendens lader den Kofoed kun fremstille sig som Hovedmanden for Drabet paa Printzensköld og for den senere Overrumpling af „Spes“ (talende i Jeg-form). Derimod skildres Raadslagningen foran Hammershus (i ubestemt Lideform) og Indtagelsen af dette (i Vi-form) ikke anderledes, end enhver menig Deltager kunde fortælle dem.

¹⁾ I det flg. lægges Holbergs Udgave af Relationen til Grund. Fra Urnes Afskrift hentes et enkelt Citat som findes betegnet: [U.].

²⁾ Herredsmilitiens Officerer havde tilbudt Printzensköld at træde i svensk Tjeneste og stod nu udenfor Opstanden. Gejstlighedens Misfornøjelse med det svenske Regimente omtales særlig hos Thurab; Provsten i Ronne og Præsten i Nyker nævnes blandt de sammensvorne. Præstestanden valgte 1659 Anker til sin Talsmand; allerede 1658 have da rimeligvis hans Embedsbrodre set deres Leder i ham. (Dansk biogr. Lex. I. S. 214.)

Jeg har Ret til at hævde, at Relationen ikke staar i Modstrid med Peder Olsens Fortegnelse. I øvrigt bygger jeg i den foreliggende Undersøgelse ikke paa denne lidet autentiske Kilde, hvis oprindelige Text nu ikke kan gjenfremstilles¹⁾.

Borringholms Manifest er bevislig ældre end Relationen og var ikke ukendt paa Øen, hvor Ravn 1671 afskrev det i „Bornholms Krønike“. Dets Overensstemmelse i visse Hovedpunkter med Relationen beviser ikke dennes Alder og Troværdighed. Hverken Manifestet (hos Ravn) eller Krøniken nævner Kofoed som Deltager i Opstanden. Men naar Kritiken bortforklarer denne Kendsgjerning med, at Ravn ikke har navngivet nogen som helst, „slet ingen“, hører atter denne Paastand hjemme mellem Himmel og Jord. Ravn nævner nemlig Peder Olsen med stor Ære ved hans Hjemkomst som Landsdommer. „som hand well hafde fortient med sin Troschab og flitigheed, mod Kongen og Riget, besynderligen mod dette Land udi mange Maader beteed“. Da han ikke navngiver andre Deltagere i Opstanden, kan han hverken tages til Indtægt for Anker eller for Kofoed²⁾.

De tre svenske Flygtninges Beretning, afgiven til og nedskrevet af Sekretær Taubensfeldt i Malmö d. 17. Febr. 1659, skal, i Følge Kritiken (S. 475), „ubetinget tillægge Kofoed Hovedrollen i Opstanden“. Atter dette Postulat svæver i Luften. Beretningens Liste over Printzenskölds Drabsmænd nævner „tvenne Frijmän Jöns och Matz Cofot med Borgmestaren Claes Kamb, som och är Capten för Borgerskapet, een Capiten öfwer bönderne Nills Gummelöse i Hasslö, och Wellem Classon borgare, samt flere andre“.

¹⁾ Kritikens talrige Hypotheser om Relationens Tilblivelse og Troværdighed (S. 475–79) modsige hverandre indbyrdes.

²⁾ Kritiken afviser min Brug af Ravns Krønike med, at denne „affærdiger Opstanden ganske kort“ (S. 473); hvor den selv bruger Krøniken imod mig, er denne „ikke ganske kort“ (S. 478) og fornerer sig endog sammen med Relationen til „flere Kilder“. Kritiken lader Holberg (tvært imod hans egne Ord) trække Kofoed frem (S. 478) og Ravn fortie hans Navn (S. 474), begge fordi hans Gjerning var deres Samtid bekendt, — et meget sigende Argument.

Hele denne Række vidner om, at Taubensfeldt har lagt Vægt paa at faa frem de Deltagere, som stod uden for Almuen: først Adel, saa Øvrighed og endelig til sidst som simpel Borger den egenlige Drabsmand. Denne Rækkefølge er saaledes betydningsløs (S. 464) for vor Undersøgelse. At Beretningen ikke gjør Kofoed til Hovedmanden, fremgaar særdeles tydelig deraf, at den lader Klavs Kam gjøre sig til Landshøvding i den dræbte Landshøvding's Sted, vist nok som denne med Sæde paa Slottet, og dernæst give Kofoed Mandat som Kommandant under sig¹⁾. Endnu nævnes Kofoed to Steder; men at han, sammen med Gumløs, gjør sig til Klavsens medskyldige ved at skyde paa Printzenskölds Lig, og at han som Fangevogter lader sin Drabslyst styre af Provsten Jens Larsen Malmø, giver ikke „fuld Bekræftelse paa hans ledende Virksomhed“ (S. 480).

Povl Anker nævnes ikke i denne Beretning; men han kan meget vel have ledet Opstandsbevægelsen uden at komme i Berøring med disse tre menige Fanger; deres Officerer, Kaptajnen og Ritmesteren, vilde, som Relationen har antydnet, nok kunne have fortalt os en Del om ham. De menige Fangers Tavshed om ham finder en naturlig Forklaring i, at de betragte Printzenskölds Drab som den største Udaad; de begynde med at opregne de fem af Drabsmændene, som de kendte, og tilføje senere ikke et eneste nyt Navn, heller ikke Risom eller Olsen, før end de til sidst lejlighedsvis nævne Provsten, som reddede dem fra Døden. Nu løser deres Beretning os ikke Spørgsmaalet: Anker-Kofoed.

Guvernør Finckes Anbefaling af 1676 (S. 481, Nr. 8) for den nødlidende Kofoed og de bornholmske Stænders Forbøn af 1679 (S. 481, Nr. 7) for deres arresterede Kap-

¹⁾ F. A. Dahlgrens Aftryk i Handlingar rör. Skandinaviens hist. 39. del. Stockh. 1858, S. 424—30: „När tätta war skedd, hade Claes Kamb giordt sig till Landshöfdinge och Jöns Cofot till Commendant på Slottet“. Jvnf. Urnes Afskrift af Relationen: „Og blev udkeist Borgemester Claus Kam tilligemed Jens Koefod at de skulde forvalte Militien paa Slottet saa vel som paa Landet.“

tajn sige intet ud over Peder Olsens Fortegnelse, som nævner ham blandt de 21 „fornemste“. Atter Kritikens Paastand, at den anden af disse Kilder hentyder direkte til Opstanden, er uden Rod i Jorden; den skyldes en Antedatering til 1676. Kancelliraad Kristian Gedde, som 1678 var blevet Øens Guvernør, sammenkaldte Stænderne til Møde d. 26. Marts 1679 for at drøfte Landets Forsvar, og de fandt herunder Lejlighed til at udtale, at Kofoed „haffuer ladet sig finde aarwaagen och tapper“ „udi den sidste ruptur“ og altid ellers. Med denne Ruptur er selvfølgelig tænkt paa Fredsbruddet 1675; dog vil Kritiken [næppe kunne give os et nyt Kapitel om „Kofoeds ledende Virksomhed“ i den skaanske Krig¹⁾).

Et Hovedargument finder Kritiken i, at Bornholmerne valgte strax Jens Kofoed, „skønt kun menig“ Rytter, til Chef for Garnisonen paa Hammersbus²⁾. Men — paa Bornholm var Kofoed ikke menig. Han tilhørte Øens indfødte Adel og dens største og indflydelsesrigeste Slægt, hvis Medlemmer, og iblandt dem Kofoeds allernærmeste Slægtninge, i lange Aar-rækker havde beklædt Øvrighedsposter (Herredskaptajner, Borgmestre, Landsdommere). Blandt de 21 Førere i Opstanden vides ene han at have gjort Krigstjeneste uden for Øen; saa toges han til midlertidig Befalingsmand over den Del af

¹⁾ Tvisten mellem Kofoed og hans foresatte om den dræbte Friskytte forte til Kofoeds Arrestation; Guvernøren indbragte den for Bornholms Stænder; Kongen forlangte den undersøgt af en civil Kommission og forbeholdt sig selv dens Afgjørelse, som nu ikke kendes. Kofoeds Forhold til dette Drab henstaar følgelig uafgjort i min Fremstilling. Den gamle Tradition om det blodige Gilde lader jeg kun vise, at Kofoeds Samtid ikke opfattede hans Slagsmaal som noget ganske dagligdags. I Printzenskölds Drab undskylder jeg Kofoed med en stadig Henvisning til Frederik III's Opfordring i Brevet af d. 8. Nov. 1658. Intet Steds mistænker jeg Kofoed for Morder (Kritiken S. 471); jeg betegner ham i min Konklusion som en trættekær Slagsbroder, og den kan jeg støtte bl. a. paa G. L. Grove, Museum 1891, I, S. 183—87.

²⁾ De samme Bornholmere valgte samme Dag Klavs Kam, hvem Kritiken tillægger en „ikke særlig fremtrædende Rolle i Opstanden“, til at styre Øen som Landshøvding.

Militsen, som besatte Hammershus, med Klavs Kam til overordnet. Mange havde Bornholmerne ikke at vælge imellem, da Herredsmilitsens Officerer stod Opstanden fjærnt. Heri findes ikke det af Kritiken udhævede Spring.

Traditionen taler nu til Dags næsten udelukkende om Jens Kofoed, „Bornholms Befrier“. Den fremtræder, med dette Saganavn, som en direkte Aflægger af den hyppig sungne Prinsenskjoldsvises Sagn om de 965 slagtede og 600 fangne Svenskere, alt „efter Hr. Capitain Jens Kofoeds udgifne ordre“. Som vi have set, kan end ikke den kofoedske Relation siges at indfri Navnet med fulde Valuta, og end mindre de andre tidligere Kilder. Spor af en utvivlsomt ældre Tradition, nedskreven ét Slægtled efter Opstanden, findes bevaret hos Urne: „Det fortælles af ældgamle, at de bedste Overlæg og Raad udfløde fra Hr. Povel Anker“. Ankers Raad vilde være betydningsløse og viede til Glemsel, hvis de andre sammensvorne ikke havde ladet sig lede af ham. Ogsaa i Relationen synes en saadan Tradition om Anker som Lederen at have sat sig Spor. Denne gamle Overlevering, som stemmer smukt med Bornholmernes Vidnesbyrd paa Olsens Fortegnelse, gaar et godt Stykke forud for den af Prinsenskjoldsvises Overdrivelser forkvaklede Tradition.

Der er et paafaldende Misforhold mellem Nutidens Tale om „Bornholms Befrier“ Jens Kofoed og de samtidige Kilders Vidnesbyrd. Borryngholms Manifest af Dec. 1658 (i Ravens Uddrag) nævner ham ikke; Bornholmernes Indberetning af d. 29. Dec. 1658 har ham kun som en af de 21 „fornemste“; Broderen Mads Kofoeds Ansøgning for ham af samme Dag henviser kun hertil; Kong Frederik III i Fredebrevet af samme Dag, i Regeringens Flyveskrift, trykt d. 28. Jan. 1659, og i Kaptajnsbestallingen af d. 15. Dec. 1660 nævner ikke et Ord om hans Lod i Opstanden; Peder Kofoeds Dagbog nævner kun lige hans og Klavs Kams Indsættelse til Befalingsmænd over Øen; de svenske Flygtninges Beretning af d. 17. Febr. 1659 nævner ham som underordnet Klavs Kam; Ravens Bornholms Krønike fra 1671 omtaler ikke hans Deltagelse i

Opstanden. Saa have vi tilbage den paa hans egen Fortælling byggede Relations noget mislige Vidnesbyrd, som gjør ham til Hovedmanden for Printzenskölds Drab, Visedigteren, som gjør ham til Capitainen for det hele, og Holberg, der 1735 fremstiller ham som „Hiulet udi denne priisværdige Gierning“. Men støttet paa sine grundige Forskninger siger „den store Kender af Bornholms Historie“, Amtmand J. C. Urne, omtrent 1750: „Hr. Povl Ancher med sin Raadføring var vel Hoved Hiulet i denne Entreprice“, i hvilken „Jens Koefod hialp til“¹⁾. Urne kendte ikke Peder Olsens Fortegnelse; vi, som kende den, kunne tilføje, at ogsaa Ankers Daad er funden værd at fremhæves.

Vor Bedømmelse af de enkelte Føreres Gjerning grunde vi sikrest paa den Opfattelse, de samtidige Bornholmere have givet til Kende. Povl Anker priste de for Raad og Daad i hele Opstanden ene blandt alle deres Førere; det følgende Aar var han sine Embedsbrødres valgte Talsmand, og den tidlige Tradition paa Øen har optaget hans Navn som Opstandens Leder. Nær op til ham kommer vist Peder Olsen, hvem Bornholmerne valgte til deres Ordfører hos Kongen, og som er Krønikeskriveren Ravens Kæledægge. Klavs Kam tæller med som den, hvem Bornholmerne betroede det øverste Styre over deres Ø, og Jens Kofoed som den, de satte til Befalingsmand over Slots garnisonen, og om hvem de siden hen lod Visedigteren synge, at han fældede 965 og fangede 600. Saa komme Gumløs, Risom og de andre.

Printzenskölds Drab gjøre baade Kritiken og jeg til Kofoeds Hovedbedrift. Men udover den kofoedske Relation (og Prinsenskjoldsvisen) har ikke en eneste dansk Kilde saa meget som ét Ord om, at Kofoed var med til det; kun de svenske Flygtninge nævne ham som en af Drabsmændene. Skönt det er Villum Klavsens, som, med sit: „NB. hand skød

---

¹⁾ J. C. Urnes Annotationer. Univ. Bibl. Addit. Kwart, Nr. 342, S. 11.

printzenskiold¹⁾, d. 29. Dec. gaar af med den store Kongeskænk, staar ogsaa for mig Kofoed som Hovedmanden her i Følge en Konstruktion, hvorved jeg passer Relationens tvivlsomme Vidnesbyrd ind i det Billede, de andre Kilder give mig af Opstandens Gang. Men paa en saadan Konstruktion tør ikke jeg ophøje Kofoed til hele Opstandsbevægelsens Leder, tvært imod hans Samtids fuldstændige Tavshed om ham som „Bornholms Befrier“. De samtidige Bornholmere synes, med deres Kendskab til Opstandens Gang, ikke at have fundet dens Hovedpunkt i Printzenskölds Drab²⁾; endnu stod tilbage Indtagelsen af Hammershus, den Stordaad, hvorved de befriede deres Ø af Svenskens Aag. Og de vidnede, med Peder Olsen, at de 21 Førere i Opstandsbevægelsen have Æren af „samme Lands Erøbring at Vinde till hans Konngl. Maytt i Dannemarek“; men Jens Kofoed drog de ikke særlig frem saaledes som Povl Anker.

Min Tvivl om Printzenskölds Flugtforsøg fastholder jeg. Mod mine Gisninger kan Kritiken selvfølgelig med Lethed opstille andre; men disse bringe ikke Spørgsmaalet nærmere dets Løsning. Ogsaa fastholder jeg min Opfattelse af de svenske Flygtninges Fremstilling: De sammensvorne have forfulgt Printzensköld („fölgt honom på foten efter“) ind i Borgmester Peder Lavridsen Møllers Stue for at slaa ham ihjæl strax; Borgmesteren og hans Broder have hindret Drabet; „Printzensköldli hade de tå lijkwähl först tillsagt Qwarter, men när the hade fåt honom uth på gatun, hade Wellem Classon först skuttit honom med een pistol genom hufvudet“; i lige Maade have de forfulgt nogle andre Svenskere med Skud. Spørge vi her: Brød Printzensköld det givne Kvarter ved et Flugtforsøg?, da giver den fremstillede Modsætning

¹⁾ Denne Tilføjeelse paa Peder Olsens Fortegnelse maa antages at skyldes Regeringens Efterspørgsel efter Drabsmanden: Kongebrevet af 8. Nov. havde nogen Skyld i Drabet.

²⁾ Kun i Borringholms Manifest (hos Ravn) finder Drabet særlig anerkendende Omtale. Fra Ende til anden er denne Kilde et tendentiøst svenskfjendtligt Forsvarsskrift for Opstanden, blandt hvis Begivenheder særlig Drabet krævede at undskyldes.

mellem Kvarteret og Drabet os Svaret: Nej, Bornholmerne brød det ved Drabet. Beretningens Sammenhæng brydes ved Forsøg paa en modsat Fortolkning. — Men iøvrigt gjør selv et fortvivlet Flugtforsøg ikke Nøddrabets indlysende her, hvor mindst otte Mand havde deres Fange lige uden for Fængselsdøren. Var imidlertid Printzensköld simpelt hen blevet fængslet, hvilket efter adskilligt at dømme var de mere besindige Bornholmeres Ønske, da var næppe nogen Sinde Visen om „Bornholms Befrier“ blevet lagt.

For fremtidige Forskere rettes endnu følgende Kildehenvisninger: Ankers Gavebrev findes i Sjæll. aabne Breve, 19. Okt. 1670, Nr. 657; Jens Kofoeds Underskrift findes paa intet af Overdragelsesbrevene fra 1659, men vel andet Steds, f. Ex. under Arvehyldingseden 18. Sept. 1661 i Bornholm, Fasc. 6 Nr. 13; Risoms Skøde findes i Kr. Vs Skøder, 19. Nov. 1670; Kofoeds Bestalling i Original blandt Fred. IIIs Bestallingsbreve 15. Dec. 1660 — alt i Rigsarkivet. Under ét maa jeg advare imod de Gisninger, Paastande, Referater, ja endog Citater, som Kritiken udleder fra mine tidligere Artikler, men som ikke finde deres tilbørlige Hjemmel i disse.

Have disse Annotationer formaaet at paavise, at der findes god Sammenhæng i de forskellige Kilders Meddelelser, læste pie et prudenter, da ere de ikke skrevne forgæves.

10.

Poul Ancker og Jens Koefoed.

Duplik.

Af G. L. Grove.

I min Artikel om Poul Ancker og Jens Koefoed ovfr. S. 461 ff. protesterede jeg imod Hr. Læge M. K. Zahrtmanns Forsøg paa at hævde, at disse to Personligheder burde bytte Roller, saaledes at A. skulde indtage K.s gamle Hædersplads.